

Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги,
Т.Н.Қори Ниязий номидаги Педагогика
фахлари илмий тадқиқот институти

UZLUKSIZ TA'LIM

ILMIY-USLUBIY JURNAL | 2015, № 2

**Рисбой
ДЖУРАЕВ** —
бош муҳаррир
**Муҳайё
ИНОЯТОВА** —
масъул котиб

Журнал 2001 йилдан нашр қилина бошлаган.
Ўз МААдан 2007 йил 3 январда № 0101-тартиб рақами билан қайта рўйхатдан ўтган.

Журналга келган мақолаларга жавоб қайтарилмайди, эълон қилинган мақолалардан олинган парчалар «Ўзлуksиз таълим» журналидан олинди, деб кўрсатилиши лозим. Журналга 1,5 интервалда 7-8 бет ҳажмдаги материал Times New Roman шрифтида электрон версияси билан бирга қабул қилинади.

Таҳрир хайъати:
Улуғбек ИНОЯТОВ
Ҳикматилла РАШИДОВ
Бахтиёр ДОНИЁРОВ
Собитқон ТУРҒУНОВ
Холбой ИБРАГИМОВ
Ислом ЗОКИРОВ
Роҳатой САФАРОВА
Аггелина ШИН
Малоҳат АЪЗАМОВА
Шавкат ҚУРБОНОВ

**Таҳририят
мененинг:**
100027, Тошкент ш.,
Ўзбекистон шох-
кўчаси, 98-уй.
ЎзПФИТИ
Тел.: 227-46-61
Факс: 140-02-26
e-mail: uzluksiztalim@inbox.uz

ТАЪЛИМ МАЗМУНИ ЎЗЛУКСИЗЛИГИ

- 3 **А.А.Турсунмуратов, А.И.Идрисов, Г.Ҳ.Ҳасанов**
Fizikadan masalalar yechish metodikasi
- 11 **А.С.Сайидова**
Фабрикат турлари ўртасидаги узвийлик воситасида тасвирий санъат таълими сифати ва самарадорлигини ошириши
- 16 **Е.Ш.Файзуллаева**
Умумий ўрта ва ўртамахсус, касб-ҳунар таълими тизимида узвийлик ва ўзлуksизлик масалалари
- 21 **Г.Қурбонова**
Ўзлуksиз таълим тизимида ўқувчи ва талаба қўлларининг ижтимоий фаоллигини ривожлантиришнинг аҳамияти
- 26 **А.Абдурашидова**
Таълим жараёнида мустақил ишларни танқид этиш технологияси
- 32 **М.Ҳамидова**
Ўзлуksиз таълимда test metodidan foydalanishning samaradorligi
- 37 **Е.Ахмедова**
Усув маълумотларида рус тилида таълим олувчиларга қўлиб-гапларини ўргатишнинг лингводидактик ҳусусиятлари
- 44 **П.Абдурашидова**
Ўзлуksиз таълим тизимида интерфаол усулларида фойдаланиш самарадорлиги
- 48 **Р.Х.Джурасев**
Сущность и значение проектной деятельности школьников
- 56 **А.Матасов, В.С.Федосов**
Эффективность подготовки и проведения проблемных лекционных занятий в системе непрерывного образования
- 62 **Б.Р.Джурасев, Х.Тожибоев**
Преемственность дошкольного и начального образования
- 70 **Н.К.Шамсиева**
Организация занятий по физическому воспитанию учащихся в системе непрерывного образования с учетом принципа преемственности

ЎЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА МЕДИАТАЪЛИМ: МУАММОЛАР ВА ЕЧИМЛАР

- 77 **М.Р.Хасанова**
О роли информационных технологий и интерактивных методов при изучении языка в непрерывном образовании

МАЪНАВИЙ ТАРБИЯ

- 82 **Н.Ж.Исмаилов**
Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тизимини шакллантириш механизми
- 88 **Е.Ш.Идрисов, С.Патматов**
Ўзлуksиз таълим жағуонида музей ашйоларидан фойдаланишнинг аҳамияти (тарих фани misolidagi)
- 94 **Б.Х.Ҳужумов**
Ўзлуksиз таълимда жисмоний тарбия ва спорт самарадорлигини ошириши

КАСЕГА ЙўНАЛТИРИШ ВА ПСИХОЛОГИК ХИЗМАТ

- 100 **Н.Миранирова**
Ўзлуksиз таълим жараёнида амалиётчи психологининг касбий шаклланиши
- 105 **А.Ҳ.Ҳусанов, Г.Б.Бегматов, С.Мирасов**
Ўзлуksиз таълим мутахассисларида касбий сифатлар муаммоси
- 109 **С.Т.Алиқов, Н.Б.Асқаров, У.С.Усманов**
Махсус фанларини ўқитишда модулни ўқитиш технологиясини қўллаш самарадорлиги

ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ЎҚИТИШ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ – ДАВР ТАЛАБИ

- 115 **Н.Б.Ахмеджанова**
Обучение пониманию речи носителей языка на слух в общеобразовательных учреждениях

ХОРИЖИЙ ТАЪЛИМ

- 121 **М.Р.Ҳасанова**
Инглиз тилидан баҳолашнинг халқаро тажрибаси таҳлили ва турлари

Handwritten signature

НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОСНИ МУХОФАЗА ҚИЛИШ ТИЗИМИНИ
ШАКЛЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМИ

А. Ибрагимов *Н.Ж. ИСАКУЛОВА*
 ЎзДЖТУ "Педагогика ва психология"
 кафедраси доценти, п.ф.д.

Ушбу мақолада номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тизимини умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълим тизимида шакллантириш механизмнинг моҳияти очиб берилган.
 Таянч сўз ва иборалар: номоддий маданий мерос, таълим, механизм, тизим.

The article reveals the essence of mechanisms of protection of intangible cultural heritage in general and secondary special and vocational education.

Key words: intangible cultural heritage, education, mechanism, system

В статье раскрыта сущность механизмы формирования системы защиты нематериального культурного наследия в общем и средне-специальном, профессиональном образовании.

Ключевые слова: нематериальное культурное наследия, образование, механизм, система

Номоддий маданий мерос ва барқарор тараққиёт ўртасида узлуксиз боғлиқлик мавжуд. Номоддий маданий мероснинг муайян элементлари амалиётда қўлланилиши барқарор ижтимоий ва иқтисодий ривожланишга имконият яратди. Худди шунингдек, барқарор тараққиёт номоддий маданий меросга хос маҳаллий элементларнинг яшовчанлигини таъминлайди. Айни вақтда бундай жараён бутун жаҳон халқлари учун катта аҳамиятга эга эканлиги тан олинмоқда.

Халқнинг истёғлари, маҳорати, диди, шунингдек, тафаккурини белгилловчи, минг йиллар давомида шаклланиб, маданиятимиз кўзгуси даражасига етган номоддий маданий меросимиз истиқлол йилларида ўз қадр-қийматини топиши унинг асрлар давомида аجدодлардан авлодларга узатилиши орқали сақланиб қолинганлигидадир. Номоддий маданий меросимиз миллатлараро маданият ҳамда маданий бойликларнинг алмашинуви ва ривожланиши ҳисобига барқарор тараққиётга муносиб ҳиссасини қўшиб келган.

Ваҳоланки, БМТнинг 2004 йилда эълон қилган "Барқарор тараққиёт" дастури, 2009 йилда қабул қилинган "Маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш" тўғрисидаги Қонунга ўзгартиш ва қўшимчалар кириштириш тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикасининг 228-ЎРҚ Қонуни, 2010 йилда қабул қилинган "2010-2020 йилларда номоддий маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш, асраш, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш Давлат дастури" ушбу жараёни ташкил этиш учун ҳуқуқий асосни таъминламоқда. Давлат дас-

турининг II бўлими – "Номоддий маданий меросни илмий жиҳатдан ўрганиш ва тадқиқот ишларини ташкил этиш", IV бўлими – "Соҳа мутахассисларини тайёрлаш ва малака ошириш ишларини ташкил этиш" масалаларига бағишланиб, унинг 5-бандида номоддий маданий мероснинг йўналишлари бўйича грантлар ажратилишини таъминлаш, илмий-тадқиқот ишларини кучайтириш, тадқиқот ишларига ёш олимларни жалб этиш; 21, 22, 23, 24, 26, 27, 30, 32, 33-бандларида олий таълим, ўрта махсус, касб-хунар ва умумий ўрта таълим муассасаларида илмий, ташкилий-услубий фаолиятни ташкил этиш бўйича вазифалар белгиланган [4].

Мақолада қўйилган масала – НММга оид тушунчалар турли фанлар таркибида қисман ўрганилгану, лекин НММни муҳофаза қилиш тизими сифатида аجدодлардан авлодга узатилишидаги ворисийлик жиҳатидан илгари ечилмаган. Таклиф этилаётган мавзу бўйича ҳозирда фундаментал ёки амалий илмий-техник тадқиқотлар дастурларидан "ЕА1-003. Ўқувчиларда номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тизимини шакллантириш" мавзусидаги 2014-2015 йилларга мўлжалланган ёш олимларнинг амалий лойиҳа ҳамда ЮНЕСКОнинг Бангкок (Таиланд) шаҳрида жойлашган Минтақавий ваколатхонаси билан ҳамкорликдаги "Барқарор тараққиёт учун таълимни кучайтириш мақсадида педагоглар орасида номоддий маданий меросни тарғиб қилиш" мавзусидаги лойиҳа доирасида тадқиқотлар олиб борилаётти.

Ушбу тадқиқотларнинг узвий давомини сифатида НММни муҳофаза қилиш механизминини умумий ўрта таълим ҳамда маданият ва санъат коллежлари амалиётига татбиқ этиш зарурияти қуйидагича асосланади:

– ЮНЕСКОнинг Бангкок (Таиланд) шаҳрида жойлашган Минтақавий ваколатхонаси билан ҳамкорликдаги "Барқарор тараққиёт учун таълимни кучайтириш мақсадида педагоглар орасида номоддий маданий меросни тарғиб қилиш" масаласи фақат умумий ўрта мактабларининг 6-синф ўқувчилари миқосида улар ўқийдиган "Жисмоний тарбия" фанида халқ миллий ўйинлари ва "Муסיқа" фанида эса халқ миллий қўшиқлари билан чегараланганлиги;

– муҳофаза қилиш тизимини эмпирик ўрганишларнинг старли даражада эмаслиги;

– механизмни таълим тизимига сингдириш масалалари илмий-методик жиҳатдан асосланмаганлиги;

– таълим жараёнида НММни муҳофаза қилиш тизими юзасидан амалий-методик тавсия ва ҳулосаларнинг ишлаб чиқилмаганлиги.

Тизим билан боғлиқ тушунчалардан педагогик амалиётда *тизим* (тартибга солинган, ўзаро боғланган ва таъсир кўрсатиб турадиган педагогик ҳодиса; тартибга солинган тушунчалар йиғиндиси), *тизмил* *ёндашув* (тадқиқотчининг педагогик объект яхлитлигини очиб кўрсатишга йўналтирувчи, унинг ички алоқа ва муноса-

батларини белгилловчи жараён) ҳамда *тизмали таҳлил* (изчил таҳлил) кабилар учраб туради.

Бизга маълумки, педагогик жараён аниқ мақсадга йўналтирилган, мазмунан бой, таркиби жиҳатидан қатъий шаклланган ўқув вазиятида ўзаро ҳамкорликдир. Мазкур жараёнда тасаввур, тушунча, билим, кўникма ҳамда малакалар НММни муҳофаза қилишга оид маълум даражада шаклланиб, ривожланиб борилишига таҳлиллар келтирамыз. Бизга маълумки, немоудий маданий мерос қуйидаги йўналишларда намоён бўлади:

- ўзликни намоён этишнинг оғзаки анъаналари ва шакллари;
- ижро санъати;
- жамиятнинг урф-одатлари, маросимлари, байрамлари;
- қоинотга оид билим ва урф-одатлар;
- анъанавий ҳунармандчилик билан боғлиқ билим ва кўникмалар [3. – Б. 22-23].

Ўзликни намоён қилишнинг оғзаки анъана ва шакллари бизнинг тушунчамиздаги халқ оғзаки ижодининг ўзидир. Халқ оғзаки ижодида тил муҳим рол ўйнаб, ушбу меросни ифодалашда ва келгуси авлодга етказишда энг асосий восита бўлиб хизмат қилади. Мухтасар қилиб айтганда халқ меросининг оғзаки равишда ифодаланадиган барча тур ва жанрлари қиради.

Ижрочилик санъати таркибида номуддий маданий меросимизнинг жуда катта қисми, халқ ижодининг ижрочилик билан боғлиқ саҳнавий жанрларнинг барчаси ундан жой олади. Бунда мусиқа, рақс, халқ томоша санъатининг барча жанрлари тушунилиши керак. Бошқача қилиб айтганда намоёниш этишга (хоҳ у саҳнада бўлсин, хоҳ майдонда, хоҳ кичик даврада) мўлжалланган жанрлар ижрочилик санъати таркибига киритилади. Ижрочилик санъатининг барча жанрларини қамраб олмаган ҳолда мисол тариқасида қуйидагиларни келтириш мумкин.

Мусиқа йўналиши бўйича: “Шашмақом”, “Хоразм мақомлари”, “Тошкент-Фарғона мақом йўллари”, “Дутор ва сурнай мақом йўллари”, “Тановар”, “Ушшоқ”, “Феруз”, “Сувора”, “Лазги”, “Мавриги”, “Мискин” сингари туркумлар, “Катта ашула”, аллалар, ўлалар, яллалар, лапарлар, мадҳиялар, термалар, шуниингдек, “Бахшичилик”, “халфачилик” ва ҳудудга хос бошқа йўналишдаги манбалар.

Рақс йўналиши бўйича: Фарғона, Хоразм, Бухоро, Сурхондарё рақс мактаблари, ҳудудларга хос бўлган рақслар ва рақс ҳаракатлари, шу жумладан, болалар, эракалар, аёлларнинг яқка ва гуруҳли рақслари.

Томоша санъати йўналиши бўйича: дорбозлик, полвонлик, анъанавий цирк, кўзбойлоқчилик, қўғирчоқбозлик, масхарабозлик, морбозлик, бесуякчилик ўйинлари, ёғоч оёқ ўйинлари, миллий халқ ўйинлари ва бошқалар.

Урф-одат, маросим ва байрамлар таркибига меҳмондўстлик анъаналари, ах-

лоқ-одоб билан боғлиқ урф-одатлар, фарзанд тарбияси билан боғлиқ маросимлар, бешик тўйи, исм қўйиш маросими, суннат тўйи, совчиликка бориш, келин-салом, миллий ва маҳаллий миқёсда ўтказиладиган сайиллар, ҳашарлар, томошалар, байрамлар ва бошқаларни киритиш мумкин.

Табиат ва қоинотга оид билим ва урф-одатлар деганда биз анъанавий халқ тақвимлари, қуниинг ботишига қараб келгуси қуниинг қандай келишини айтиб бериш, ойнинг туришига қараб кейинги ойнинг тахминий об-ҳавосини аниқлаш, ҳайвонлар ҳаракати орқали содир бўладиган воқеаларни башорат қилиш, қудуқ қазини ўрни ёки иморат қуриш жойини аниқлаш, миллий сартарошлик, анъанавий табобат, иморатсозлик, мироблик билан боғлиқ билим ва кўникмалар, пазандалик санъати кабиларни тушунамыз.

Анъанавий ҳунармандчиликка оид билим ва кўникмалар мисолида зардўзлик, қуроқчилик, қандакорлик, гиламчилик, дўппидўзлик, қўғирчоқсозлик, қулолчилик, ганчкорлик, ёғоч ўймакорлик санъати ва ҳунармандчиликнинг бошқа йўналиш ва турларига оид тажриба, билим ва кўникмаларни кузатишимиз мумкин бўлади.

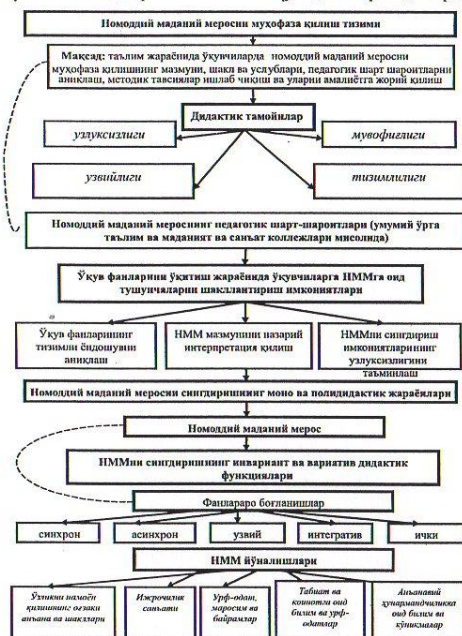
1-жадвал

Умумий ўрта ва маданият ва санъат коллежлари таълимидаги фаъ ва билим соҳалари асосида НММни ўрганиш натижалари

№	Умумий ўрта таълим билим соҳалари	Касб-ҳунар коллежи фаълари	НММ йўналишлари	Натижалар
1.	Табиий билимлар	Умумтаълим фаълари	Табиат ва қоинотга оид билим ва урф-одатлар	<i>Тарихий билимлар:</i> НММ муҳофазасининг тарихий қўриқлашлари, НММнинг ижтимоий қўриқлашлари, НММ йўналишлари
2.	Ижтимоий билимлар		Ўзликни намоён қилишнинг оғзаки анъана ва шакллари	<i>Назарий билимлар:</i> аниқ, ижтимоий-гуманитар ва табиий фаъларни ўрганишда таркиб топиши, умумқасбий ва ихтисослик фаъларини ўрганишда таркиб топиши
3.	Математика		Урф-одат, маросим ва байрамлар	
4.	Маънавият		Анъанавий ҳунармандчиликка оид билим ва кўникмалар	<i>Амалий кўникмалар:</i> НММ мазмунидаги топириқларни бажариш, амалий машғулотларни бажариш, НММ мазмунидаги расмларла ворисийлик тўйғусини шакллантириш
5.	Санъат		Ижрочилик санъати	
6.	Технология			
		Умумқасбий фаълар		
		Ихтисослик фаълари		
		Амалиёт		
		БМИ		

НММни муҳофаза қилиш тизими ўқувчиларда мавжуд тасаввур асосида НММга оид тушунчалар натижасида назарий билим, амалий кўникма ҳамда муҳофаза қилиш малакалари шаклланиши қуйидаги 1-расмда ифодаланган:

1-расм. Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тизими.

Таълим жараёнида ўқувчиларда НММни муҳофаза қилиш тизimini шакллантиришда ўқитувчи ўқувчига таъсир кўрсатиши, ишонтириши лозим. Натижада НММ ва йўналишларини амалиётга жорий этишдаги изчиллик, ўқувчида муҳофаза қилишга таъсир кўрсатадиган восита, усул ва методлар йиғиндисиди шаклланади. Мавзу юзасидан қуйидаги таклифларни ҳавола қиламиз:

- таълим муассасаларининг узлуksizlik ва узвийligига асосланиб ҳамкорликда ўқув адабиётларини тайёрлаш (матили воситалар);
- таълим воситалари учун материалларни ишлаб чиқиш ҳамда амалиётга татбиқ этиш;
- тажриба-синов натижалари асосида НММни муҳофаза қилишни оммалаштириш.

Хулоса қилиб айтганда, юқорида қайд этилган табиат ва коинотга оид билим ва кўникмаларни ўрганиш ва кенг тарғиб этиш, сақлаб қолинишига замин яратиш мақсадида номоддий маданий меросимизнинг ворисийligини татбиқ этиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Имомов К., Мирзасев Т., Саримсоқов Б., Сафаров О. Ўзбек халқ оғзаки поэтик ижоди. – Т.: Ўқитувчи, 1990. – 304 б.
2. Исмонлова З.К. Педагогикадан амалий машғулотлар. – Тошкент: Фан, 2001. – 159 б.
3. Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш бўйича Конвенцияни амалга ошириш бўйича оператив йўриқнома. – 33 б.
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йил 7 октябрь, 222-сонли "2010-2020 йилларда номоддий маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш, асраш, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш давлат дастурини тасдиқлаш тўғрисида"ги қарори.